

SFÂNTUL PROOROC ILIE – ÎN SCENARIUL ESHATOLOGIC BIBLIC DOCTRINAR ȘI ÎN SCENARIUL ESHATOLOGIC POPULAR ROMÂNESC*

DRD. ALEXANDRU NICOLAE AGIGNOAEI**

ABSTRACT: The Holy Prophet Elijah occupies a place of honour in the religious thinking and living of Romanian orthodox believers in general, and of the Romanian peasant in particular. In the Romanian folk tradition, he is known as the patron of weather, of crops and beekeepers, being celebrated every year on July 20, in the middle of summer. In addition to the fact that the Holy Prophet Elijah is a model for true faith in troubled times and is considered a veteran testamentary precursor of Christian monasticism, he fulfils in the biblical scripture of the New Testament an important eschatological role. Thus, we can see him present, along with Moses, at the Transfiguration of the Lord on Mount Tabor, an event related in all three synoptic gospels, but above all we find him (unnamed) in the book of Revelation, in chapter 11, where, together with the Enoch (also unnamed), they will face the Antichrist, being killed by it, and then raised by God and ascended to heaven. The Holy Prophet Elijah will be the Forerunner of the Second Coming of Christ, as this truth is repeated in his akathist hymn. The Romanian popular eschatology, taking over the scriptural motif from the book of Revelation, chapter 11, enriched it over time with a series of fabulous details regarding the eschatological role of the Prophet Elijah, details which, although nowhere in the pages of the Holy Scriptures, are not found. It contradicts this, even though their sources of inspiration constituted, to a large extent, a series of apocryphal writings of apocalyptic character, which circulated in the Romanian space during the Middle Ages. We will thus see that, at least from an eschatological point of view, in the religious mentality of the Romanian peasants, the Holy Prophet Elijah also combines in a harmonious, but fantastic way, the concept of Christian doctrinal religion and that of popular Christian religion.

KEYWORDS: eschatology, prophet Elijah, Apocalypse, Antichrist, peasant, fire, weather, Scripture, thunder, apocryphal

INTRODUCERE

Dintre toți sfinții cinstiți în calendarul Bisericii Ortodoxe Române cu cruce roșie, numai unul singur aparține perioadei vechi-testamentare, mai exact Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul, cinstit anual pe data de 20 iulie, la mijlocul verii.

Tradiția populară românească, pe baze scripturistice, dar și sezoniere, i-a atribuit Sfântului Prooroc Ilie în decursul timpului o serie de „patronaje”. Astfel, începând cu anul 1913, 20 iulie devine pentru români Ziua Forțelor Aeriene Române, această semnificație fiind întreruptă în prima parte de guvernare a regimului comunist în România începută în anul 1948, dar va fi reluată odată cu anul 1964, păstrându-și semnificația până în zilele noastre. Desigur că la baza acestei conexiuni între Sfântul Prooroc Ilie și Forțele Aeriene Române stă episodul scripturistic în care profetul este înălțat la cer într-un car de foc tras de cai de foc (IV Regi 2, 11-12), episod pe care credința populară românească l-a împropiat și l-a dezvoltat din plin de-a lungul timpului. Mai apoi, începând cu anul 1972 și până la căderea comunismului în anul 1989 în țara noastră, data de 20 iulie mai era sărbătorită și ca Ziua Energeticianului¹. Pe lângă toate acestea, pentru români, în general, și pentru țărănul român, în special, din timpuri mult mai vechi, Sfântul Prooroc Ilie este considerat patronul apiculțorilor, în preajma zilei lui făcându-se, tradițional, recoltarea mierii de albine („retezatul stupilor”), dar și ocrotitorul recoltelor, apărătorul de trăsnete, stăpânul ploilor, patronul căruțașilor și patronul cojocarilor². Dacă primele două patronaje au o explicație sezonieră, ultimele două patronaje au o explicație scripturistică (carul și caii de foc, precum și mantia sau cojocul lăsat lui Elisei – IV Regi 2, 11-14), în timp ce trăsnetele și ploile își găsesc patronul în Sfântul Prooroc Ilie atât din motive sezoniere, cât și scripturistice.

Pentru Biserica Ortodoxă, Sfântul Prooroc Ilie constituie un model de râvnă pentru adevărata credință în vremuri tulburi și este considerat un precursor veterotestamentar al monahismului creștin. Dar el îndeplinește și un important rol eshatologic în doctrina creștină, rol pe care credința populară a țărănului român l-a dezvoltat și l-a modelat în diferite feluri de-a lungul timpului, fără ca prin aceasta să aducă vreun prejudiciu doctrinar credinței creștine ortodoxe strămoșești. Conform datelor scripturistice vechi-testamentare, alături de Dreptul Enoh (Fac. 5, 18-24), Sfântul Prooroc Ilie nu a trecut prin moarte la fel ca restul oamenilor, ci a fost înălțat la cer de viu, de unde urmează să se întoarcă împreună cu Enoh la A Doua Venire a lui Hristos, în funcția de „Înaintemergător al celei de-A Doua Veniri a lui Hristos”, după cum este numit astfel în repetate rânduri în slujbele și în acatistul dedicate lui de către

^{*} Studiul de față a fost redactat sub coordonarea Pr. prof. dr. habil. Mihai Himcinschi, care și-a dat avizul pentru publicare.

^{**} Doctorand la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; email: alexandru_agignoaei@yahoo.com; gmail: alexandru.agignoaei@gmail.com.

¹ Deși nu am aprofundat motivul pentru care regimul comunist al lui Nicolae Ceaușescu a decis ca Sfântul Prooroc Ilie să fie patronul energeticienilor, la o lectură a pasajelor cărților Vechiului Testament în care ne este descrisă viața și activitatea Sfântului Prooroc Ilie (III Regi cap. 17-19, 21 și IV Regi cap. 1-2), dar și a pasajelor din cărțile Noului Testament în care Sfântul Prooroc Ilie este amintit (precum Schimbarea la Față), ne putem convinge de faptul că Sfântul Prooroc Ilie a fost una dintre cele mai „energice” personalități din istoria biblică.

² *Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul. Viața, minunile, legendele și obiceiurile*, selecția și adaptarea textelor de Costion NICOLAESCU, Edit. Meteor Publishing, București, 2016, p. 40.

Biserica Ortodoxă³. Vom vedea în cursul cercetării de față care este rolul eshatologic al Sfântului Prooroc Ilie atât în scenariul eshatologic biblic doctrinar, cât și în scenariul eshatologic popular românesc⁴.

SFÂNTUL PROOROC ILIE – ÎN SCENARIUL ESHATOLOGIC BIBLIC DOCTRINAR

Vechiul Testament se încheie⁵ cu următoarele cuvinte din cartea profetului Maleahi:

„Iată că Eu vă trimit pe Ilie proorocul, înainte de a veni ziua Domnului cea mare și înfricoșătoare; El va întoarce inima fiilor către părinții lor, ca să nu vin și să lovesc țara cu blestem!” (Mal. 3, 23-24). Aceeași idee cu nuanță eshatologică referitoare la întoarcerea lui Ilie pe pământ este reluată și în cartea Înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah: „Ilie, cel care ești, precum este scris, hotărât pentru vremuri viitoare, ca să potolești mânia mai înainte de mânie, să întorci inima tatălui către fiu și să așezi semințiile lui Iacov” (Sir. 49, 10).

Credința într-o revenire a profetului Ilie pe pământ devenise un bun comun al așteptării mesianice, ceea ce îi va face pe evangheliști s-o raporteze, simbolic, la apariția lui Ioan Botezătorul. Astfel, în Noul Testament, Sfântul Prooroc Ilie este amintit în mai multe locuri în ipostaza de profet așteptat să revină pe pământ, fiind pus în legătură fie cu Sfântul Prooroc Ioan Botezătorul (Mt. 11, 14; 17, 10-13; Mc. 9, 11-13; Lc. 1, 17; 9, 7-9; In. 1, 21-25)⁶, fie cu strigătul de pe cruce al lui Hristos: „Eli, Eli, lama sabahtani?” (Mt. 27, 46-49; Mc. 15, 34-36), fie cu Hristos Însuși (Mt. 16, 13-14; Mc. 6, 14-15; Lc. 9, 7-9). Dat fiind faptul că eshatologia ortodoxă se caracterizează printr-o pendulare între „deja” și „nu încă”⁷, în înțelegerea referințelor scripturistice enumerate, putem să-i asociem pe cei doi profeti amintiți cu câte una dintre aceste două realități eshatologice: Ioan Botezătorul – *deja*; Ilie – *nu încă*, în timp ce Hristos este îmbinarea perfectă a celor două concepte eshatologice. Așadar, Ioan Botezătorul este Înaintemergătorul primei veniri a lui Hristos, iar Ilie este Înaintemergătorul (al doilea Înaintemergător) celei de-a doua veniri a lui Hristos.

³ Vezi în acest sens: *Acatistul Sfântului Prooroc Ilie*, în: *Acatistier*, ed. a V-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, pp. 581-597.

⁴ Despre asemănările și diferențele dintre conceptele de *credință/religie dogmatică* și *credință/religie populară* a se consulta studiul lui Marin MARIAN-BĂLAȘA, „Conceptul de religie populară – oportunitate, aplicabilitate, adecvări”, în vol. *Eshatologie populară*, editori: Avram CRISTEA și Jan NICOLAE, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2010, pp. 209-235.

⁵ Ne referim în acest caz la cărțile canonice ale Vechiului Testament.

⁶ Ioan Sorin USCA, Vasile BORA, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți. Vol. XVIII: Profeții mici*, Edit. Christiana, București, 2019, p. 564.

⁷ Pentru a utiliza o formulă a teologului luteran Oscar Cullmann, recunoscută și acceptată și în Ortodoxie. Cf. Oscar CULLMAN, *Le Culte dans l'Eglise primitive*, Editions Delachaux et Niestle, Neuchatel, 1945, p. 16.

Totuși, în concepția eshatologică a evreilor din vremea Mântuitorului nu exista decât o singură venire a lui Mesia, cea de la sfârșitul timpurilor. De aceea, vedem în mai multe rânduri în paginile Noului Testament faptul că fariseii, cărturarii și chiar ucenicii Domnului erau confuzi în momentul în care atât Hristos, cât și Ioan Botezătorul, le spuneau că Ilie a venit deja, respectiv, că ei nu sunt Ilie⁸. Iar dacă Hristos îl numea Ilie pe Ioan Botezătorul, aceasta nu se datora faptului că în el s-ar fi întrupat Ilie, ci pentru că Ioan Botezătorul îndeplinea la prima venire a lui Hristos slujirea pe care Ilie o va îndeplini la ce-a de-A Doua Venire a Sa⁹. Însă, în mod real și efectiv, Sfântul Prooroc Ilie apare doar în două situații din Noul Testament.

Mai întâi, este vorba despre momentul Schimbării la Față a Domnului de pe Muntele Tabor, eveniment relatat de toți cei trei evangheliști sinoptici (Mt. 17, 1-13; Mc. 9, 2-13; Lc. 9, 28-36), când Ilie apare împreună cu Moise alături de Hristos. Desigur că Sfinții Părinți care s-au ocupat cu exegeza acestui eveniment scripturistic au emis mai multe motivații ale prezenței celor doi profeți din Vechiul Testament la Schimbarea la Față. Dintre acestea nu lipsește și cea eshatologică, care îl vizează în special pe profetul Ilie.

„Dacă Moise reprezintă trecutul și Legea venită de la Dumnezeu prin el, dacă Hristos reprezintă prezentul, acel prezent care rămâne veșnic prezent, necuprins, deoarece leagă de neînceptul cu de nesfârșitul și nu-și pierde niciodată prospețimea, prezent care reprezintă, în fond, o adevărată tinerete fără de bătrânețe și viață fără de moarte, în suita logică, prezența lui Ilie ar trebui să fie legată de viitorul umanității, fapt susținut de prezența venirii lui înainte de a doua venire a Domnului, credință confirmată chiar de Hristos (Mt. 17, 11; Mc. 9, 12). În timp ce trecutul (Moise) este atașat unui trup deja trecut prin moarte, și asta înainte de a intra în țara făgăduită pământescă, viitorul (Ilie) este prezent printr-un trup care n-a gustat moartea și care pare să fie deja, printr-o îngăduință cu totul excepțională, în țara făgăduită cerească”¹⁰.

Urmează apoi momentul revenirii lui Ilie și al lui Enoh pe pământ mai înainte de Parusia Domnului, moment relatat în cartea Apocalipsei, în capitolul 11. Deși textul scripturistic nu-i nominalizează efectiv pe cei doi, menționându-i doar cu

⁸ Totuși, unii exegeți, cu preponderență din mediul romano-catolic, nu exclud și o interpretare a lui Ilie ca prototip al lui Hristos, însă nu ca echivalent al Acestuia. Astfel, dat fiind faptul că în Evanghelia după Luca nu se găsește reluat pasajul de la Matei 11, 14; 17, 11-13 și de la Marcu 9, 11-13, se poate considera că evanghelistul vede în Hristos pe Noul Ilie, mai ales dacă se are în vedere și asocierea dintre începutul misiunii lui Ilie și începutul misiunii lui Hristos, pe care Acesta din urmă o face la cuvântarea Sa din sinagoga din Nazaret (Lc. 4, 26). A se consulta mai pe larg în acest sens: Etienne Charpentier, *Să citim Vechiul Testament*, ediție nouă, revizuită în întregime de Jacques Briand, trad. Paula Iosif, Edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 1998, p. 48. Xavier Leon DUFOUR (coord.), *Vocabular de teologie biblică*, trad. Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, Edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 2001, p. 268.

⁹ *Viețile Sfinților Proroci. Prorocii mari și Prorocii mici ai Vechiului Testament*, trad. Constantin Jinga, Edit. Sophia, București, Edit. Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2010, p. 702.

¹⁰ *Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul. Viața, minunile, legendele și obiceiurile*, p. 120.

apelativele de: „cei doi martori ai lui Dumnezeu” (Apoc. 11, 3), „cei doi măslini și cele două sfeșnice care stau înaintea Domnului pământului” (Apoc. 11, 4)¹¹, „cei doi prooroci” (Apoc. 11, 10), exegeza biblică, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre¹², a văzut în cei doi pe Enoh și pe Ilie, bazându-se pe cele relatate în Vechiul Testament despre ei, că nu au gustat moartea pe pământ, ci au fost ridicați cu trupurile la cer, de unde se vor întoarce mai înainte de Parusia lui Hristos. Atunci, conform referatului scripturistic, vor prooroci timp de 1260 de zile, îmbrăcați în sac, îi vor arde cu foc pe cei care li se vor împotrivi, putând opri ploaia și bate pământul cu orice fel de calamități meteorologice. După ce își vor încheia perioada de profeție, ei se vor lupta cu Antihrist și vor fi uciși de acesta, iar trupurile lor vor zăcea neîngropate trei zile și jumătate în cetatea Ierusalimului, în timp ce adepții lui Antihrist se vor bucura de moartea lor. După trecerea celor trei zile și jumătate, Enoh și Ilie vor fi înviați de Dumnezeu și ridicați la cer, după care lumea va fi clătinată de un cutremur puternic (Apoc. 11, 3-13).

Faptul că Enoh și Ilie vor reveni pe pământ pentru a-și desfășura și încheia activitatea profetică și eshatologică, după care să fie uciși, apoi înviați și înălțați din nou la cer, are o explicație eshatologică precisă. Mai exact, din moment ce „trupul și sângele nu pot moșteni Împărăția Cerurilor, fiindcă sunt stricătioase și muritoare, de aceea și Ilie (împreună cu Enoh), care s-a suit la cer cu trupul, fără a trece prin moarte, trebuie să vină iarăși pe pământ, ca să plătească obștescul tribut al morții”¹³. Conform unei tradiții iudaice, Enoh și Ilie, mai înainte de a reveni pe pământ, se află într-o stare superioară celei în care sunt plasați cei care își încheie viața pământească în mod firesc, prin moarte, fiind vorba în acest caz despre o stare diferită de cea prezentă în Șeol, unde mergeau umbrele morților, stare în care cei doi au trecut „ca prin moarte”, dar nu „prin moarte”¹⁴. Vom vedea în continuare și ce explicație extradoctrinară dă credința populară eshatologică românească în ceea ce privește necesitatea ca Ilie să revină pe pământ înainte de Parusie pentru a primi o moarte de martir.

¹¹ Motivul eshatologic al celor doi măslini și al celor două sfeșnice care stau înaintea lui Dumnezeu este întâlnit și în Vechiul Testament, în cartea proorocului Zaharia, în capitolul 4 al acesteia. Enoh și Ilie, în legătură cu versetul amintit din cartea Apocalipsei (11, 4), apar în ipostazele de doi măslini și de două sfeșnice și în credințele eshatologice populare românești. Cf. Liliana DIACONU, „Simboluri creștine ale vegetalului în epica populară românească”, în: *Axis. Revistă de Studii Religioase*, nr. 6, decembrie 2015, p. 33.

¹² Vorbim în această situație atât de exegeza ortodoxă a Sfințelor Scripturi, cât și de exegeza celorlalte confesiuni creștine.

¹³ Petroniu TĂNASE, „Cuvânt la Sfântul Mare Prooroc Ilie”, în: *Sfântul Prooroc Ilie - Cele mai frumoase predici*, volum îngrijit de Marius Vasileanu, Edit. Lumea Credinței, București, 2019, p. 109.

¹⁴ Ioan Sorin USCA, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți. Vol. IX: 3-4 Regi*, Edit. Christiana, București, 2006, p. 244, n. 542.

SFÂNTUL PROOROC ILIE – ÎN SCENARIUL ESHATOLOGIC POPULAR ROMÂNESC

Eshatologia populară românească, precum și întregul concept de credință populară românească, deși are la bază adevărurile scripturistice, în decursul timpului a fost „îmbogățită” cu o serie de detalii și de elemente care țin de domeniul apocrifelor, al mitologiei și chiar al basmului. Din această sinteză a rezultat un scenariu eshatologic în care realitatea scripturistică și istorică se îmbină cu fantezia legendelor, un scenariu eshatologic cu fond creștin, dar cu forme fantastice, forme care, deși nu se regăsesc nicăieri în paginile Sfintei Scripturi, totuși, nu constituie un atac doctrinar la adresa acesteia, fapt pentru care le-am putea numi nu antiscripturistice, ci parascripturistice¹⁵. Astfel, Sfântul Prooroc Ilie, păstrându-și în fond rolul eshatologic scripturistic, a primit noi forme eshatologice care țin de domeniul tradiționalului popular românesc. Acest lucru rămâne valabil și pentru celelalte personalități biblice prezente în cartea Apocalipsei, dar și în alte cărți ale Sfintei Scripturi.

Înainte de a prezenta variantele eshatologice populare românești ale scenariului din capitolul 11 al cărții Apocalipsa, vom evidenția și alte valențe eshatologice tradiționale pe care Sfântul Prooroc Ilie le îndeplinește conform mentalității religioase ancestrale a țaranului român. Vorbeam astfel în capitolul anterior despre faptul că, din punct de vedere eshatologic doctrinar, în Noul Testament s-a făcut adeseori o asociere între Sfântul Prooroc Ioan Botezătorul și Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul. Cunoaștem apoi faptul că, din punct de vedere liturgic, Biserica Ortodoxă a dedicat fiecărei zile din săptămână o cinstitură acordată unuia sau mai multor sfinți. Astfel, ziua de marți este dedicată cinstiturii Sfântului Prooroc Ioan Botezătorul. În tradiția populară, ziua de marți este dedicată și cinstiturii Sfântului Prooroc Ilie, și, în ansamblu, cinstiturii tuturor sfinților prooroci. Așadar, patronii zilei de marți sunt, pentru țaranul român, Sfinții Prooroci Ilie și Ioan Botezătorul¹⁶, foarte probabil ca această asociere să fie bazată pe raportul eshatologic și profetic de natură scripturistică în care cei doi se află.

De asemenea, tradiția populară îl prezintă pe Sfântul Prooroc Ilie ca fiind unul dintre cei mai mari dușmani ai diavolilor, cu care acesta se luptă neconținut, atât acum, cât și la sfârșitul lumii. După unele variante populare, această vrăjmășie

¹⁵ Pentru o aprofundare a acestor scenarii eshatologice populare românești, cu referință la originea și la conținutul lor, recomandăm a se consulta următoarele studii ale domnului Andrei PROHIN: „Motive biblice și apocrifă în credințele eshatologice românești”, în: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, nr. XV, Edit. Palatul Culturii, Iași, 2015, pp. 169-186; „Personaje fantastice în eshatologia populară românească”, în: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, nr. XIV, Edit. Palatul Culturii, Iași, 2014, pp. 219-238; „Repere ale gândirii mitice în eshatologia populară românească”, în: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, nr. XIII, Edit. Palatul Culturii, Iași, 2013, pp. 125-136; „Scrieri profetice bizantine în manuscrise din Țările Române (sec. XV-XVI)”, în: *Studia Universitatis Moldaviae*, Universitatea de Stat din Moldova, 84 (nr. 4, 2015), seria „Științe umanistice”, pp. 10-17.

¹⁶ Narcisa Alexandra ȘTIUCĂ, *Spirala sărbătorilor. Rosturi, tâlcuiri și deslușiri*, Edit. Astra Museum, Sibiu, 2014, p. 9.

acerbă dintre Ilie și diavoli ar avea origini primordiale, Ilie luptându-se cu diavolii încă înainte de crearea lumii văzute, în bătălia care s-a dat în ceruri între îngerii buni, conduși de Sfântul Arhanghel Mihail, și îngerii răi, conduși de Lucifer, care au fost mai apoi alungați în iad, transformându-se astfel efectiv în diavoli. Ilie va continua lupta cu diavolii și după întemeierea lumii văzute, de unde se poate trage concluzia că el ar fi de fapt un înger care se întrupează în Vechiul Testament, devenind asemenea oamenilor; fiind înger, era deci normal să fie ridicat la cer după încheierea misiunii sale, fără a trece prin moarte, la fel precum un profet obișnuit¹⁷.

Ideea aceasta de luptător împotriva diavolilor va căpăta apoi și o nuanță strict fantezistă, de basm. Astfel, în unele variante dobrogene ale poveștii lui Făt-Frumos, acesta este ajutat de Sântilie, Sânpetru, Sânmădru și Sângeorge ca să învingă monstrul-dragon și să aducă salvarea fizică și spirituală a lumii¹⁸. Tot pe această filieră a basmului, s-a construit și motivul armelor alese de Sfântul Prooroc Ilie de la Dumnezeu în lupta sa cu diavolii, motiv similar celui din basmele populare în care fiul de împărat își alege armele în confruntarea sa cu balaurii, zmeii, căpcăunii și alte ființe malefice¹⁹. Sunt apoi și o serie de explicații populare a motivului pentru care Ilie se plimbă într-un car de foc tras de cai de foc: După unele, Ilie a rămas ciung și schiop de pe urma luptelor sale teribile cu diavolii. După altele, Dumnezeu este Cel Care l-a pedepsit pe Ilie cu aceste infirmități din cauza faptului că acesta, în confruntările sale cu diavolii, făcea multe stricăciuni pe pământ. Schilodirea lui Ilie are astfel ca scop temperarea caracterului său războinic și distructiv, care afectează într-un mod nefast nu numai pe diavoli, ci și pe oameni și întreaga natură.

Motivul luptei dintre Sfântul Prooroc Ilie și diavoli, conflict desfășurat cel mai adesea în spațiul aerian, poate fi argumentat și din punct de vedere scripturistic. Astfel, conform cuvintelor pe care Sfântul Apostol Pavel le adresa efesenilor în epistola trimisă acestora: „Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva începătorilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh” (Efes. 6, 12), s-a făcut conexiunea între diavoli și văzduh ca loc de sălășluire al acestora. Conexiunea aceasta între Ilie și demonologia populară românească îl desemnează pe acesta ca fiind un echivalent etnofolcloric românesc al lui Faust²⁰. Și tot rivalitatea dintre Ilie și diavol constituie o explicație populară eshatologică a motivului pentru care Ilie va trebui să revină pe pământ înainte de Parusie, ca să primească și el moartea ca orice om, încă o moarte martirică. Astfel, diavolul l-a înșelat pe Ilie, făcându-l să-și piardă mințile și să-și ucidă părinții. De aceea, el va fi ucis de Antihrist la sfârșitul

¹⁷ *Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul. Viața, minunile, legendele și obiceiurile*, p. 66.

¹⁸ Liliana TROFIN, „Dimensiuni etno-religioase dobrogene în lumina istoriei (prisma) și etnografiei”, în: *Orizonturi ale cunoașterii*, anul I, nr. 1 (2009), p. 174.

¹⁹ Marcel LAPTEȘ, *Anotimpuri magico-religioase. Schițe etnografice*, Edit. Corvin, Deva, 2017, p. 190.

²⁰ Marcel LAPTEȘ, *Anotimpuri magico-religioase*, p. 195.

lumii²¹. Vedem în acest caz o explicație care ține de domeniul legendelor populare, o explicație care se vrea adusă la o certitudine scripturistică.

Mai apoi, Sfântul Prooroc Ilie primește în cadrul eshatologiei populare atât conotații pozitive, cât și conotații negative. După cum vom putea observa, ne referim aici la motive eshatologice populare fără nici un fel de fundament doctrinar scripturistic.

Referitor la conotațiile eshatologice pozitive ale Sfântului Prooroc Ilie în tradiția populară românească, acestea sunt legate de rolul său în „amânarea” sfârșitului lumii. În colindele de pescar²², sfârșitul lumii este adeseori asociat cu noaptea dintre ani, când Iuda fură astrele, iar Sfântul Prooroc Ilie, ajutat de Sfântul Apostol Petru, este cel care le recuperează, împiedicând astfel regresivitatea lumii în haos și aducând echilibrul cosmic, amânând sfârșitul lumii prin aceste acțiuni benefice omenirii²³. Însă, dacă ne referim la conotațiile eshatologice negative ale Sfântului Prooroc Ilie în tradiția populară românească, putem vedea că acesta se face responsabil, în mod involuntar, de niște acțiuni malefice. O legendă cu substrat umoristic din zona Moldovei ne prezintă astfel situația: „Ilie nu-și cunoaște ziua de naștere²⁴. Dacă și-ar cunoaște-o, ar trage un chef de s-ar prăpădi lumea. De câte ori Ilie Îl întreabă pe Dumnezeu când e ziua lui de naștere, dacă Îi adresează întrebarea aproape de această dată, Dumnezeu îi răspunde: „Mai este, mai este până atunci”. Iar dacă Îi adresează întrebarea după această dată, Dumnezeu îi răspunde: „Acum a trecut” sau: „A trecut de mult”. Atunci, plin de mânie, Ilie începe să tune și să fulgere, la propriu, nu la figurat²⁵.

Să continuăm acum prezentarea axându-ne pe modul în care tradiția populară românească a „îmbogățit” rolul jucat de Ilie în capitolul 11 din cartea Apocalipsei. Confruntarea biblică finală dintre Dumnezeu și Diavol, dintre Hristos și Antihrist, a căpătat de-a lungul timpului în mentalitatea religioasă a țaranului român o caracteristică de-a dreptul belicoasă, militară, impregnată de un profund dualism, regăsit, într-o anumită măsură, în special în legenda apocaliptică Ragnarok din mitologia nordică, în care zeii buni se adună într-o armată care se va confrunta la sfârșitul lumii cu armata zeilor răi²⁶. Astfel, confruntarea apocaliptică populară se va da între armata de îngeri condusă de Hristos, avându-i ca „generali” pe Sfântul Prooroc

²¹ Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul. *Viața, minunile, legendele și obiceiurile*, p. 83.

²² Pentru mai multe detalii, a se consulta: Cosmina-Maria BERINDEI, „Motivul sfârșitului lumii în colindele de pescar”, în : *Tabor*, nr. 9 (decembrie, 2010), pp. 80-84.

²³ Cosmina-Maria BERINDEI, „Aspecte ale eshatologiei populare românești”, în vol. *Eshatologie populară*, editori: Avram CRISTEA și Jan NICOLAE, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2010, p. 105.

²⁴ Mai exact, ziua de prăznuire, la 20 iulie.

²⁵ Cristian BĂDILIȚĂ, *Teme, personaje, sărbători creștine și tradiționale românești. Un ghid pentru credincioșii din secolul XXI*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Edit. Vremea, București, 2015, p. 286.

²⁶ Poemul german medieval *Muspilli*, scris în secolul al IX-lea, constituie o dovadă a faptului că după încreștinarea lor sub domnia împăratului Carol cel Mare (768-814), germanii au adaptat motivul mitologic apocaliptic Ragnarok la varianta creștină a Apocalipsei, îmbinând astfel elemente eshatologice păgâne cu elemente eshatologice creștine. În acest poem, la fel ca în textul din capitolul 11 al cărții Apocalipsa, Ilie îl are ca oponent pe Antihrist, în confruntarea care se va desfășura mai înainte

Ilie, Sfântul Prooroc Moise, Dreptul Enoh, Sfântul Mare Mucenic Mina, Sfântul Apostol Petru și Sfântul Arhanghel Mihail, armată care se va ivi din partea dreaptă sau de la Răsărit, și armata de diavoli condusă de Satana, care îi va avea ca „generali” pe Antihrist, pe Iuda, pe Scaraoțchi și pe jidovi, armată care se va ivi din partea stângă sau de la Apus²⁷. Chiar dacă în această luptă, la început, Sfântul Prooroc Ilie va fi învins și ucis de Antihrist, mai apoi, după învierea și înălțarea sa la ceruri, el va reveni pe pământ și îl va nimici pe Antihrist cu fulgerul său atotputernic²⁸.

Trecând acum la variantele eshatologice populare care se pliază cu mai multă fidelitate celor scripturistice, într-o astfel de variantă din Bucovina, Ilie apare în ipostaza de însoțitor apocaliptic al Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, fiind ajutat de aceștia în lupta sa cu Antihristul, din care va sfârși ucis de evrei, slujitorii lui Antihrist. Această asociere Ilie - Sfinții Arhangheli, are la bază cel mai probabil credința că și Ilie ar fi de fapt tot un înger, deși nu s-ar putea explica astfel faptul că el va fi ucis de evrei. Și tot pe baza acestei presupuneri a originii și naturii angelice a lui Ilie, scenariul eshatologic popular îi atribuie acestuia sunarea trâmbiței de la sfârșitul lumii (I Tes. 4, 16), precum și despărțirea oamenilor precum oile de capre, în vederea primirii Judecării de Apoi de la Hristos (Mt. 25, 31-46), evenimente cu bază scripturistică²⁹. Conform unei variante din Oltenia, cei doi martori ai lui Dumnezeu care se vor confrunta cu Antihristul nu vor fi Ilie și Enoh, ci Ilie și Sfântul Apostol Petru, cărora Antihristul le va tăia capetele, iar din sângele curs din trupurile lor se va aprinde un foc care va arde întreg pământul, precum și pe Antihrist și pe slujitorii lui³⁰. După alte scenarii eshatologice populare care susțin și ele faptul că însoțitorul lui Ilie este Petru, nu Enoh, la sfârșitul lumii, Ilie va pedepsi lumea cu o ploaie de foc pe care o va trimite din cer, în timp ce Petru va pedepsi lumea cu o ploaie de grindină pe care o va trimite și el tot din cer³¹. Dacă această asociere Ilie-ploaie de foc are mai mult ca sigur la bază episodul scripturistic din Vechiul Testament în care acesta este ridicat la cer într-un car de foc tras de cai de foc (IV Regi 2, 11), cel mai probabil ca asocierea Petru-ploaie de grindină să se bazeze pe episodul scripturistic din Noul Testament în care, după mărturisirea lui Simon că Hristos este Fiul lui Dumnezeu, Acesta îl numește pe apostol cu numele de Petru-piatra (Mt. 16, 13-19).

Însă o întreagă și variată serie de scenarii eshatologice populare autohtone în care Sfântul Prooroc Ilie este adeseori pomenit și pus în poziția de adversar al Antihristului ne-a provenit de la Bogdan Petriceicu-Hașdeu, care, la sfârșitul se-

de sfârșitul lumii. Cf. Rudolf MEYER, *Ilie sau Menirea Pământului*, trad. Adriana Onoferi și Agenor Crișan, Edit. Univers Enciclopedic Gold, București, Edit. Triade, Cluj-Napoca, 2010, p. 120.

²⁷ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultura tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Edit. Marineasa, Timișoara, 2006, p. 34.

²⁸ Marcel LAPTEȘ, *Anotimpuri magico-religioase. Schițe etnografice*, p. 187.

²⁹ *Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul. Viața, minunile, legendele și obiceiurile*, pp. 80-82.

³⁰ *Sfântul Mare Prooroc Ilie Tesviteanul*, pp. 79-80.

³¹ Narcisa Alexandra ȘTIUCĂ, *Spirala sărbătorilor. Rosturi, tâlcuiri și deslușiri*, p. 232.

colului al XIX-lea, a efectuat o „anchetă” eshatologică printre românii din Valahia și Moldova referitoare la ceea ce știu ei în legătură cu personajele și evenimentele care se vor manifesta la sfârșitul lumii. Această „anchetă” nu îi viza, din păcate, și pe românii din Banat și din Transilvania, care, la vremea respectivă, nu făceau parte din Regatul României, format din Valahia și din Moldova, ci din Imperiul Austro-Ungar. La începutul secolului al XXI-lea, Ionel Oprișan va perpetua „ancheta” lui Hașdeu referitoare la personajele și evenimentele care se vor manifesta la sfârșitul lumii, nu doar în Valahia și în Moldova, ci și în zona Banatului și a Transilvaniei³².

Pe baza acestei anchete eshatologice populare a lui Petriceicu-Hașdeu se pot contura noi scenarii referitoare la rolul eshatologic al Sfântului Prooroc Ilie în tradiția populară românească, scenarii care se doresc a fi încadrate și ajustate referativului scripturistic din capitolul 11 al cărții Apocalipsa. Astfel, potrivit respectivelor scenarii, moartea lui Ilie ca urmare a confruntării acestuia cu Antihrist are loc fie prin decapitare, fie prin înjunghierea cu o suliță (de Antihrist însuși sau de slujitori ai acestuia)³³. Tot așa, unele scenarii eshatologice populare îl mai asociază la confruntarea cu Antihrist, pe lângă Enoh și Ilie, și pe Sfântul Ioan, fără a preciza dacă este vorba despre Sfântul Prooroc Ioan Botezătorul sau despre Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan Teologul³⁴. Toți trei vor fi uciși de Antihrist sau de adepții acestuia, urmând să fie apoi înviați de Hristos și înălțați la cer. Dar înainte de confruntarea propriu-zisă cu Antihristul, în scenariile eshatologice populare, Ilie are și rolul de a îndrepta relele aduse de Antihrist asupra umanității și a naturii întregi, prin faptul că el le oferă oamenilor doctorii și medicamente prin care va stârpi bolile aduse acestora de Antihrist; le va aduce ploaie și „apă bună”, după ce Antihristul îi va chinui pe aceștia cu secetă și cu „apă rea”; le va oferi oamenilor un pahar cu apă sfințită și un colț de prescură, potolindu-le astfel setea și foamea aduse de Antihrist asupra lor mai înainte de sfârșitul lumii³⁵. „Biografiile” eshatologice populare ale lui Ilie și Enoh mai includ uneori și detalii referitoare la o martirizare a celor doi de către Antihrist și de către adepții acestuia, mai înainte de a fi efectiv uciși. Iar din sângele curs din trupurile lor se va aprinde un foc puternic care va arde pământul în vederea purificării eshatologice a acestuia de orice păcat și de orice necurăție³⁶. Motivul purificării prin foc a lumii coruptă de păcat și decăzută, mai înainte de Parusie, în vederea apariției unei noi lumi, are o bază eshatologică scripturistică în A Doua Epistolă Sobornicească a Sfântului Apostol Petru: „Iar cerurile de acum și pământul sunt ținute prin același cuvânt și păstrate pentru focul din ziua judecării

³² Pentru o prezentare exhaustivă a acestor „anchete” eshatologice tradiționale românești, recomand cartea: Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi. Sfârșitul lumii*, ediție critică, prefață și anchetă mitologică contemporană privitoare la sfârșitul lumii de Ionel Oprișan, Edit. Saeculum I.O., București, 2017.

³³ Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi*, pp. 24, 55.

³⁴ Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi*, pp. 63, 112.

³⁵ Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi*, pp. 118-119, 121, 143-144.

³⁶ Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi*, pp. 53, 146, 162.

ții și a pieririi oamenilor necredincioși...Iar ziua Domnului va veni ca un fur, când cerurile vor pieri cu vuiet mare, stihiiile, arzând, se vor desface, și pământul și lucrurile de pe el se vor mistui...Așteptând și grăbind venirea zilei Domnului, din pricina căreia cerurile, luând foc, se vor nimici, iar stihiiile, aprinse, se vor topi. Dar noi așteptăm, potrivit făgăduințelor Lui, ceruri noi și pământ nou, în care locuieste dreptatea” (II Ptr. 3, 7, 10, 12-13).

Continuarea anchetei eshatologice populare a lui Petriceicu-Hașdeu de către Ionel Opreșan la mai bine de un secol, nu aduce foarte multe detalii noi despre rolul eshatologic al Sfântului Prooroc Ilie în tradiția populară românească. Menționăm doar faptul că, conform unor astfel de variante, Ilie nu se mai confruntă și nu mai este ucis la sfârșitul lumii de către Antihrist, ci direct de către Satana, iar locul uciderii lui Ilie și al lui Enoh, fie de către Antihrist, fie de către Satana, este plasat între altar și biserică³⁷, adică, cel mai probabil vrând să spună prin aceasta între altar și naos. Această localizare exactă a dublei-crime a Antihristului sau a Satanei este inspirată mai mult ca sigur din Sfânta Evanghelie după Matei, din capitoul 23, versetul 35, unde Mântuitorul îi acuză pe cărturari și pe farisei de faptul că, din pricina vicleniei, a falsității devoționale și a fățarniciei de care dau dovadă față de semenii și față de Dumnezeu, asupra lor va cădea „tot sângele dreptilor răspândit pe pământ, de la sângele dreptului Abel, până la sângele lui Zaharia, fiul lui Varahia, pe care l-ați ucis între templu și altar”.

CONCLUZII

Din cele prezentate se poate remarca faptul că, fără a neglija sau a modifica pasajele scripturistice eshatologice care îl au în prim plan pe Sfântul Prooroc Ilie, scenariile eshatologice populare românești îi atribuie acestuia noi atribute și noi acțiuni, care deși țin mai mult de domeniul basmului și al legendei, nu pot fi totuși catalogate drept niște atacuri la adresa adevărului scripturistic venite pe filieră strict păgână, eterodoxă. Iar aceasta deși unele dintre respectivele aspecte își au într-adevăr originea în surse care țin de domeniul mitologiei și al apocrifelor. La o cercetare mai exhaustivă a eshatologiei populare românești, se va observa faptul că și celelalte personaje biblice apocaliptice, pozitive și negative, precum sunt: Enoh, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, Maica Domnului, Mântuitorul Iisus Hristos, Antihrist, Fiara 666 sau Balaurul cel Mare care este Satana, vor primi noi și variate atribute și vor realiza noi și diverse acțiuni în variantele eshatologice populare.

Data fiind importanța sărbătorii Sfântului Prooroc Ilie la români, precum și valențele sale meteorologice, era normal ca acestea să primească o importantă conotație eshatologică în mintea țaranului român tradițional, conotație apărută din cele mai vechi timpuri și care încă se mai păstrează și astăzi, chiar dacă la un nivel mult mai restrâns decât în trecut, în lumea satului românesc, unde s-a realizat cel mai

³⁷ Bogdan PETRICEICU-HAȘDEU, *Lumea de apoi*, pp. 178, 214.

bine armonizarea conceptelor de religie creștină doctrinară și religie creștină populară. Pentru țăranul român nu era atât de importantă conotația eshatologică a Sfântului Prooroc Ilie Tesviteanul ca Înaintemergător al celei de-A Doua Veniri a lui Hristos sau ca echivalent al Sfântului Prooroc Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul Primei Veniri a lui Hristos. Acestea țin mai mult de domeniul doctrinei credinței creștine, domeniu care se dovedea mai greu de pătruns pentru mintea simplă, dar curată, a țăranului român tradițional. Pentru el, mai semnificative și mai receptive din punct de vedere intelectual erau detaliile despre Sfântul Prooroc Ilie care țin de tradiția populară creștină: patron al vremii și al recoltelor, mânuitor al fulgerelor și al tunetelor, cel care se plimbă prin cer cu un car de foc tras de cai de foc, cel care duce un război aprig și neîncetat cu diavolii, cel care, ajutat de Enoh sau chiar de mai mulți sfinți din Noul Testament, se va confrunța cu Antihristul la sfârșitul lumii, fiind ucis de către acesta sau de către adepții acestuia, dar mai apoi înviat și ridicat la cer, mai înainte de Parusia lui Hristos.